

EESTI PEAB ARENDAMA KÕRGTEHNOLOOGILIST TÖÖSTUST

horisont

TSAARIAJA
AMETNIKKU
EHTIS MUNDER

1/2025 • VEEBRUAR-MÄRTS • HIND 6.90

**Webbi
teleskoop
paljastab
kosmose
saladusi**

**SELEUKIIDIDE
IMPEERIUMI TÕUS
JA LANGUS**

**ÜLITÖÖDELDUD
TOIT TEKITAB
SÕLTUVUST**

SISUKORD

- 3 |** Kuumus muudab lehtede ja okaste kuju
- 4 |** Eri rahvaste uurimine on aidanud avastada uusi depressiooniga seotud geene Eesti kümme aastat Euroopa kosmoseagentuuris
- 6 |** Sõrgadega robot sumpab edukalt lumes Uus eestikeelne andmeteaduse õpik
- 7 |** Dinosauruste hukus ei saa süüdistada väävlit
- 8 |** KALJU ANNUK
James Webbi kosmoseteleskoobi esimesed avastusrohked aastad
Ülevaade sellest, missugune see teleskoop on, mida vaatleb ja mida põnevat on sellega juba universumi saladuste kohta teada saadud.
- 18 |** INTERVJU
Eesti peab arendama kõrgtehnoloogilist tööstust
Eesti teaduste akadeemia uue presidendi neurobioloog Mart Saarmaga on vestelnud Horisondi peatoimetaja Ulvar Käärt.
- 24 |** AJALOOLISED MUNDRID
AGUR BENNO
Tsaariaja rüütelkondade mundritest „maapäeva frakini“
Tsaariaegsed mundrid on kahtlemata meie kirju ajaloo üks sõna otseses mõttes kirjumaid elemente.
- 30 |** SÜNDMUSTE HORISONDIL
Kas tumeaine kaob neutriinoutu?
- 32 |** HARAKALE HAIGUS
„Mongoliidsed imbetsillid“
- 34 |** KELLELE KIRJUTATAKSE AJALUGU?
Ajalookitjutus kahe maailmasõja vahel
- 38 |** PALVERÄNDURITE JÄLGEDEL
Palverändurid pühapaigas
- 42 |** MAA, ILM JA MÕNDA
Ilm ja õhukeerised
- 44 |** TOIT JA TEADUS
Ülitöödeldud toidu salakavalas haardes
- 48 |** ANTIK
JAAN LAHE
Seleukiidide impeerium oli suurim hellenistlik riik
Seleukiidid ei nõudnud oma alamatelt, et need kummardaksid nende jumalaid. Usuline sallivus oli kõigi hellenistlike valitsejate põhimõte, mida oli järginud juba Aleksander Suur.
- 54 |** LUU-UURIJA LEID
Inimluud Haljala kiriku juurest
- 56 |** KOSMOSEKROONIKA
- 58 |** OLÜMPIAAD
Noortel matemaatikutel oli tihe ja edukas võistlusaasta
- 60 |** RAAMAT
Eesti kivistised. Algaja fossiiliküti abiline Retked põlisrahvaste omailmadesse Sündimust mõjutavad tegurid
- 62 |** ENIGMA
Õhukese pannkoogi ja paksu koogi tükeldamine
- 63 |** RISTSÕNA
- 64 |** MÄLUSÄRU
Auhinnaks raamat!

8

18

38

48

Tähtede poole!

Viimasel ajal oleme tihti kuulnud toredaid uudiseid Eesti teadlaste ja kosmose kohta. Selle juhtkirja kirjutamise ajal saime teada, et Eesti konsortsium on sõlminud Euroopa kosmoseagentuuriga (ESA) lepingu rajamaks virtuaalse harjutusväljaku, mis aitab katsetada turvalisi satelliiditehnoloogiaid ja korraldada küberõppusi.

Tänavu täitub Eestil juba 10 aastat ESA liikmena (vt lk 4). See pakub meie ülikoolidele ja ettevõtetele palju huvitavaid koostöövõimalusi. Eestlased aitavad Kuu lõunapoolust

kaardistada ja luua selle kolmemõõtmelise kõrgusmudeli. Meie tähefüüsikud aitavad ette valmistada 2029. aastal startiva kosmoteleskoobi Ariel lendu ja valida välja need Päikesesüsteemi-välised planeedid, mille atmosfääri Ariel uurima hakkab.

Mõne kuu pärast lendab rahvusvahelisse kosmosejaama poolakas Sławosz Uznański. Osa tema plaanitud uurimistööst keskendub ekstreemofiilidele ehk äärmuslikes oludes elutsevatele mikroorganismidele. Teadlasi huvitab, kas ja kuidas suudavad kosmoses ellu jääda mikrovetikad, keda Maal võib leida ainult vulkaanide juures asuvatest kuumaveallikatest. Kõnealuse eksperimendi tarbeks vajalikud hapnikusensorid ja tarkvara on välja arendatud Tartu observatooriumi kosmosetehnoloogia osakonnas.

Tundub, nagu oleks lõpuks saabunud Eesti kosmoseteaduse tähetund, kuid see põhineb pikal ajaloolisel taval ja mitme põlvkonna andekate inimeste tööel. Esimene Eesti teadlaste ja inseneride valmistatud seade tähtede ultraviolettkiirguse uurimiseks lendas kosmosse juba 18. aprillil 1968.

Horisont võtab samuti üle kosmosega seotud väarika teatepulga. Kuna „Tähetorni kalender“ enam paberväljaandena ei ilmu, alustame koos Tartu observatooriumiga kosmoseartiklite sarja, mis kannab sama nime. Avaldame nii „Tähetorni kalendri“ veebiväljaandes ilmunud kui ka algupäraseid kirjutisi kosmoseuringute vallast. Siinses numbris annab astrofüüsik Kalju Annuk ülevaate James Webbi kosmosoteleskoobist ja selle esimestest põnevatest avastustest. Nagu ikka, saab 2025. aasta jooksul Horisondist lugeda palju huvitavat nii ajaloo, füüsika, tuduteaduse kui ka vananemise kohta. Head lugemist! •

Piret Pappel

Piret Pappel, toimetaja
piret@horisont.ee

horisont

Ulvar Käärt, peatoimetaja
ulvar@horisont.ee

Piret Pappel, toimetaja
piret@horisont.ee

Monika Salo, keeleteoimetaja
monika.salo@loodusajakiri.ee

Kersti Tormis, kujundaja
kersti@horisont.ee

Mariliis Kesküla, turundusjuht
mariliis@loodusajakiri.ee

Riho Kinks, reklaam
riho.kinks@loodusajakiri.ee

Katre Palo, tegevjuht
loodusajakiri@loodusajakiri.ee

Tellimine: 617 7717,
www.tellimine.ee/loodusajakirjad

Ilmunud aastast 1967, 6 numbrit aastas

Toimetus: Rävåla pst 10,
15042 Tallinn
tel 610 4105

e-post: horisont@horisont.ee
Vaata ka Horisondi seina Facebookis!

Väljaandja: MTÜ Loodusajakiri,
Rävåla pst 10, 15042 Tallinn
e-post: loodusajakiri@loodusajakiri.ee

ISSN 2228-3471 (e-luger)
Autoriõigus: MTÜ Loodusajakiri,
2025
Trükkitud Printall AS

EESTI TEADUSTE AKADEEMIA

HARIDUS- JA
TEADUSMINISTEERIUM

Ajakiri ilmub
haridus- ja teadusministeeriumi
toetusel

Trükktoode
4041 0820

ESIKAANE FOTO: VIDA PRESS / ALAMY